

Олександр Король

д. геогр. н., доцент, завідувач кафедри географії та менеджменту туризму
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича,
вул. М. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, 58012, Україна
e-mail: o.korol@chnu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0002-1114-1090>

КОНЦЕПЦІЯ ТУРИСТИЧНИХ ПОТОКІВ І ГЕОГРАФІЯ ТУРИЗМУ

Здійснено критичний аналіз основних концепцій географії туризму, та встановлено, що найпопулярніші з-поміж них присвячені місцям призначення туристів, що правильно для рекреації, а для туризму – наполовину хибне через односторонність, адже ігнорується звичне середовище, звідки походить турист, де, власне, і формуються рекреаційні потреби, які лише потім задовольнятимуться в дестинаціях. Щоби уникнути цього недоліку, запропоновано розглядати туризм як форму міграції населення через туристичні потоки, які з'єднують місця походження та призначення туристів, що дозволяє побачити це явище цілісно. За теоретико-методологічний фундамент обрана парадигма поведінкової географії, яка розглядає територіальну поведінку людей через їхні життєві лінії, які в туризмі постають як туристичні поїздки. При цьому має значення масова поведінка як односпрямовані численні поїздки, що формують туристичні потоки. Розкривається діалектичний характер туристичного потоку, коли місця походження та призначення туристів єднає механічний рух людей, який заснований на протиставленні тимчасового перебування в дестинації постійному мешканню у звичному середовищі.

Як головне авторське бачення, запропонована та обґрунтована концептуальна модель формування та розподілу міжнародних туристичних потоків у географічному просторі, яка актуальна й для внутрішнього туризму. Вона побудована на висвітленні апперцепції звичного середовища через формування динамічних стереотипів, а також на основі запропонованих базових туристичних мотивів. До них віднесені: мотив міграції, комфорту, контрасту, естетики. Мотив міграції, який виштовхує туристів зі звичного середовища, узгоджується з відомою концепцією ескапізму як втечею від рутини повсякденності. Мотив контрасту, що притягує до відмінних від звичного середовища місць призначення, знаходить своє відображення в інверсійній поведінці туриста, запропонованій Грабурном. Ці мотиви отримали обґрунтування на основі динамічних стереотипів І. Павлова, що викрило ланку, якої бракувало для розуміння мотиву комфорту. На основі цих мотивів, об'єднаних в мотиваційну систему, що структурована за такими географічними складовими туристичного потоку, як звичне середовище і дестинації, на тлі таких властивостей географічного простору, як протяжність і строкатість, запропонована концептуальна модель територіальної поведінки людей у модусі туриста.

Ключові слова: концепції географії туризму, поведінкова географія, туристичні потоки, апперцепція звичного середовища, базові туристичні мотиви, концептуальна модель.

Як цитувати: Король, О. (2021). Концепція туристичних потоків і географія туризму. *Часопис соціально-економічної географії*, 31, 19-36. <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2021-31-02>

In cites: Korol, O. (2021). The concept of tourist flows and the geography of tourism. *Human Geography Journal*, 31, 19-36 <https://doi.org/10.26565/2076-1333-2021-31-02>

Постановка проблеми. Ще у ХХ ст. за залучення значної кількості людей та зростаючий вплив на багато сфер людської діяльності туризм назвали феноменом, що актуально дотепер. Так лише у міжнародному туризмі у світі в 2000 р. було зафіксовано 677 млн прибуттів, а після 2011 р. їхня кількість перевищила 1 млрд і сягнула 1,250 млрд у 2016 р. Того ж року доходи від іноземного туризму становили 1240 млрд US\$, що склало 7% світового експорту. Розвиток туризму обумовлює необхідність наукового забезпечення цієї діяльності на засадах, адекватних його динаміці. При цьому необхідно враховувати те, що він стає вагомою складовою сучасної мобільності, яка на думку Дж. Уррі лежить в основі соціально-життя та культурної ідентичності у ХХІ столітті.

Однією із засадничих у цій галузі знань є концепція територіальних рекреаційних систем (ТРС) В. Преображенського. В ній робиться акцент на територіальній концентрації та комбінуванні природних, культурно-історичних ресурсів і туристичної інфраструктури, які у місцях їхнього розташування забезпечують певний набір суспільно необхідних

рекреаційних функцій. Для туристів це будуть місця призначення. У подальшому В. Преображенський зміщує акцент із ресурсів та інфраструктури на рекреаційну діяльність, розвиваючи концепцію рекреаційно-географічного простору (РГП). Однак знову ж цей підхід розглядає туриста лише через рекреаційні заняття в місці призначення, а його мешкання в звичному середовищі залишається поза увагою.

Протилежним до попереднього, таким, що розгортається з місця походження туриста, є теоретичний туристичний простір Й. Місека. На його думку центром сприйняття цього простору постає місто, для мешканців якого туризм – це міграція до периферії. Модель Й. Місека більшою мірою фіксує структуру туристичного простору, а не зосереджує увагу на туристичних потоках.

В цих та інших концепціях побудова теоретичних моделей ґрунтується на окремих територіях, зокрема місцях призначення або походження туристів, вмісті їхнього середовища, просторових структурах, образах та ін. В умовах глобалізації й високої мобільності, внаслідок переходу від жорстко

структурованого до «ліквідного» простору, як зазначає Дж. Уррі, першість місць і пов'язаних із ними жорстких структур втрачена, а на передній план виходять «канали і потоки». Це акцентує увагу на географічній сутності туризму як форми міграції населення. Тому розгляд дестинації без зв'язку зі звичним середовищем через туристичний потік не відповідає реаліям сьогодення.

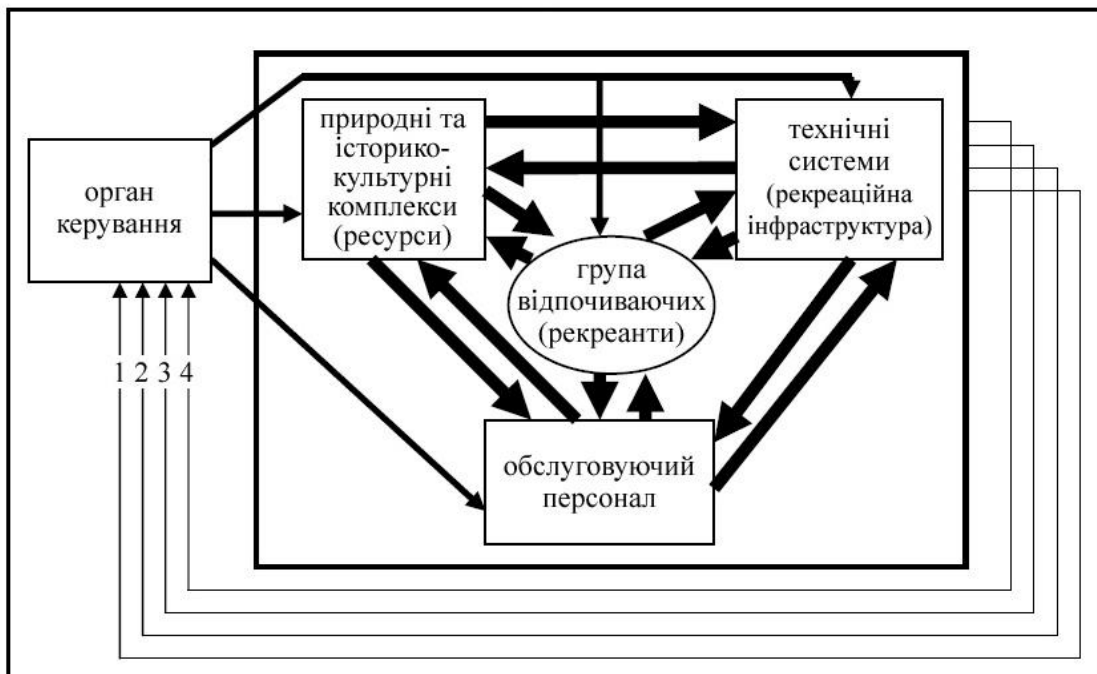
Виходячи з вищевказаного, перша проблема в теоретичних підходах у географії туризму полягає у відсутності цілісного погляду на це явище, адже зазвичай наукові пошуки присвячуються дестинаціям (концепції В. Преображенського), рідше – розгортаються із місць походження (концепція Й. Місека). У міжнародному туризмі, наприклад, якщо виїзний та в'їзний туризм і поєднуються, то у балансі для певної країни. Натомість цілісно побачити це явище можна лише як туристичний потік.

Друга проблема пов'язана з тим, що в умовах «ліквідного» простору збагнути динамічну геоспросторову організацію туризму неможливо на засадах парадигм, які не відповідають концепції сучасної мобільності Дж. Уррі. Найкраще для цього підходить поведінкова географія, що розглядає туризм з боку людини, через її життєві лінії, агреговані в туристичні потоки. Саме в людині варто шукати ті сталості, які залишаються незмінними за такої динамічності явища. Ними можуть бути мотивації, які рухають людьми в модусі туриста й проявляються в особливостях і закономірностях формування та розподілу

туристичних потоків у географічному просторі.

Метою дослідження є розробка концептуальних засад у географії туризму на науковій парадигмі, що забезпечить розв'язання вказаних проблем.

Стан вивчення питання та аналіз останніх досліджень і публікацій. З-поміж перших найбільш фундаментальних концепцій, що зберігає значний вплив на вітчизняну географію рекреації та туризму, виділяється концепція територіальних рекреаційних систем (TPC) В. Преображенського. Він висунув гіпотезу про рекреаційну систему (РС) як одну із підсистем народного господарства – об'єктивне й соціальне за своєю функціональною сутністю утворення, що має певний набір суспільно необхідних рекреаційних функцій [15]. Оскільки рекреаційна діяльність має територіальний характер, що визначається географічною вибірковістю рекреаційних занять через строкате просторове поширення природних та історико-культурних ресурсів, було запропоновано використовувати термін територіальна рекреаційна система (TPC). Модель TPC, розроблена В. Преображенським та Л. Мухіною, представляє собою специфічну соціально-географічну систему (геосистему), яка складається з взаємопов'язаних елементів (підсистем): органу керування, рекреантів, природних та історико-культурних комплексів, технічних систем, обслуговуючого персоналу, що характеризується як функціональною (стан підсистем визначається функцією системи в цілому), так і територіальною цілісністю (див. рис. 1).

Рис. 1. Базисна модель рекреаційної системи (за В. Преображенським)
Fig. 1. Basic model of the recreation system

Стрілками зображені ієрархічно: зв'язки між підсистемами; команди управління. Найтонші стрілки відображають рух інформації про стан підсистем: 1 – про задоволення потреб рекреантів; 2 – про відповідність природних комплексів потребам рекреантів; 3 – про збереженість корисних властивостей і можливостей технічних систем; 4 – про стан обслуговуючого персоналу.

Дана модель значно відрізнялась від інших геосистем, які використовувались в географії тим, що до неї було введено специфічний блок – група відпочиваючих, що надало їй антропоцентричного характеру, тобто центральне місце в ТРС посідає людина (турист, рекреант), зі своїми рекреаційними потребами. Згодом на цих засадах В. Преображенський запроваджує концепцію рекреаційно-географічного простору (РГП), в якій ресурси та інфраструктура вже постають умовами для рекреаційної діяльності. В базисну модель РГП покладено уявлення про єдність географічного простору і рекреаційної діяльності, що здійснюється групою відпочиваючих через елементарні рекреаційні заняття. Останні стають основою для

конструювання циклів рекреаційної діяльності на засадах комплексного використання усіх складових ТРС [14].

Ця концепція виявилася дуже вдалою та отримала продовження в західній туризмознавчій літературі, хоча навряд там послуговувалися роботами В. Преображенського. Зокрема теорія туристичного простору була розвинена Р. Батлером моделлю циклу еволюції туристичного простору, в якій зроблено спробу пояснити механізм його формування та еволюції. Автор концепції стверджує, що розвиток туристичного регіону відбувається відповідно до визначеного циклу, в якому можна виділити певні характерні етапи або фази (див. рис. 2) [22].

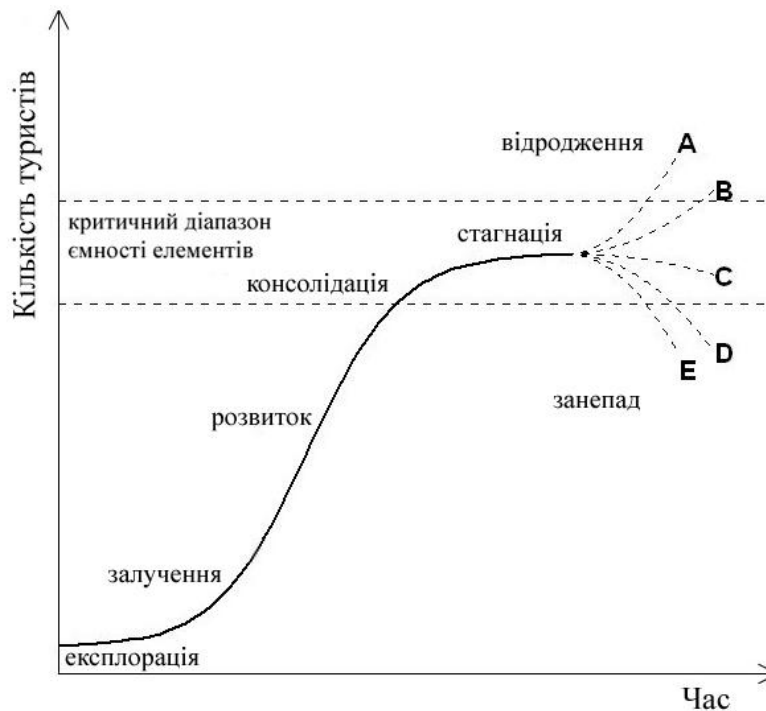

Рис. 2. Модель циклу еволюції туристичного простору (за Р. Батлером)
Fig. 2. Model of the cycle of the evolution of the tourist space

Представлена модель Р. Батлера є однією з основних дослідницьких концепцій, які застосовуються у вивченні дестинацій. Вона дозволяє охопити багато зв'язків і відносин між природними, суспільними, економічними явищами, які відбуваються у місцевостях і регіонах туристичної спеціалізації, разом з інтенсифікацією туристичних явищ. Вона знаходить широке застосування в інтерпретації та прогнозуванні дестинацій [11].

На думку О. Любіцева, М. Мальської, Ю. Зінько рекреаційно-географічний (туристичний) простір є основним поняттям, що охоплює всі прояви туризму у географічному середовищі [11]. Саме концепція РГП у поєднанні з концепцією ТРС можуть розглядатися як базові при формуванні системи дестинацій і опорного туристичного каркасу території. Відповідно виділяють три види рекреаційно-географічного (туристичного) простору:

а) реальний або формальний – що ідентифікується з простором облаштованим, головним чином,

зкладами гостинності та супутньою базою;

б) функціональний – що є виразом рекреаційно-туристичної активності людини в географічному просторі;

в) перцепційний або перцепційно-ментальний, який є індивідуальною чи груповою уявою реального рекреаційно-географічного (туристичного) простору (віртуальне його відображення).

Перші два простори генетично пов'язані зі школою В. Преображенського: територіально-рекреаційними системами (а) і циклами рекреаційної діяльності (б). Третій простір, перцепційний, вочевидь виник під впливом поведінкової географії. У часи постіндустріального суспільства та постмодерну, коли людина з її потребами, насамперед духовними, постає в центрі уваги, це цілком закономірно та актуально. Він пов'язаний із першими двома просторами та є їхнім ментальним продовженням, у т.ч. завдяки тому, що В. Преображенський ще у 1970 рр. завбачливо надав ТРС антропоцентризму (див.

рис. 1).

У західному туризмознавстві, зокрема географії туризму, останньому простору приділяється значна увага і йому присвячена окрема концепція «перцепції туристичного простору», яку відносять до поведінкової географії. [11]. На думку С. Кузика більшість сучасних теорій і концепцій географії туризму мають бігейвіористичне спрямування [9].

Концепція рекреаційно-географічного простору в географії туризму доволі непохитна, поки не задаватися питанням чи туризм та рекреація одне й те саме. Для рекреаційної географії ці два поняття часто є синонімами. Визначення туриста через рекреаційні цілі набуло такого поширення, що закріпилося в українському законі про туризм, де він трактується як тимчасовий виїзд особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає.

Через це виникає плутанина, що лише затуляє сутність туризму та рекреації, які не варто повністю ототожнювати. Так, вони багато в чому накладаються, а переважна більшість видів туризму виділяються на основі рекреаційних цілей. Однак достатньо задатися питанням, чи всі рекреанти є туристами або навпаки, та згадати заміську рекреацію або діловий туризм, аби переконатися, що це не так.

Трактування рекреанта не піддається сумніву та тлумачиться в традиційному розумінні рекреаційної географії. Натомість визначення туриста варто розглядати без огляду на рекреацію, зокрема за стандартами UNWTO, що трактує його як відвідувача, тобто «особу, яка подорожує і здійснює перебування в місцях, що знаходяться за межами її звичного середовища, на термін не більше 12 місяців з будь-якою метою, крім заняття діяльністю, що оплачується з джерел у місцях, які відвідуються».

Одна із головних концептуальних відмінностей полягає в тому, що рекреант може бути місцевим мешканцем, а турист – це завжди відвідувач. Такий підхід уводить в поле зору, окрім місця призначення туриста (дестинації), ще звичне середовище, звідки він походить. Головним недоліком концепцій ТРС і рекреаційно-географічного простору, є те що вони розглядають лише ті території, які для туризму є дестинаціями.

Такі концептуальні підходи правильні для рекреації, а для туризму вони наполовину хибні через односторонність, адже ігнорують звичне середовище, звідки походить турист, де власне і формуються рекреаційні потреби, які лише потім задовольнятимуться в дестинаціях.

Протилежною до попередніх концепцій, такою, що розгортається з місця походження туриста, є концепція периферії або теорія розташування об'єктів туризму і відпочинку, сформульована відомим німецьким географом-теоретиком В. Крісталлером у 1960-тих роках. Ця концепція пояснює причини і мотиви вибору окремих місць і регіонів як територій для відпочинку. Вона є розширенням теорії центральних місць цього ж автора, згідно якої основними центрами є урбанізовані території (міста), які виконують визначені функції (напр.

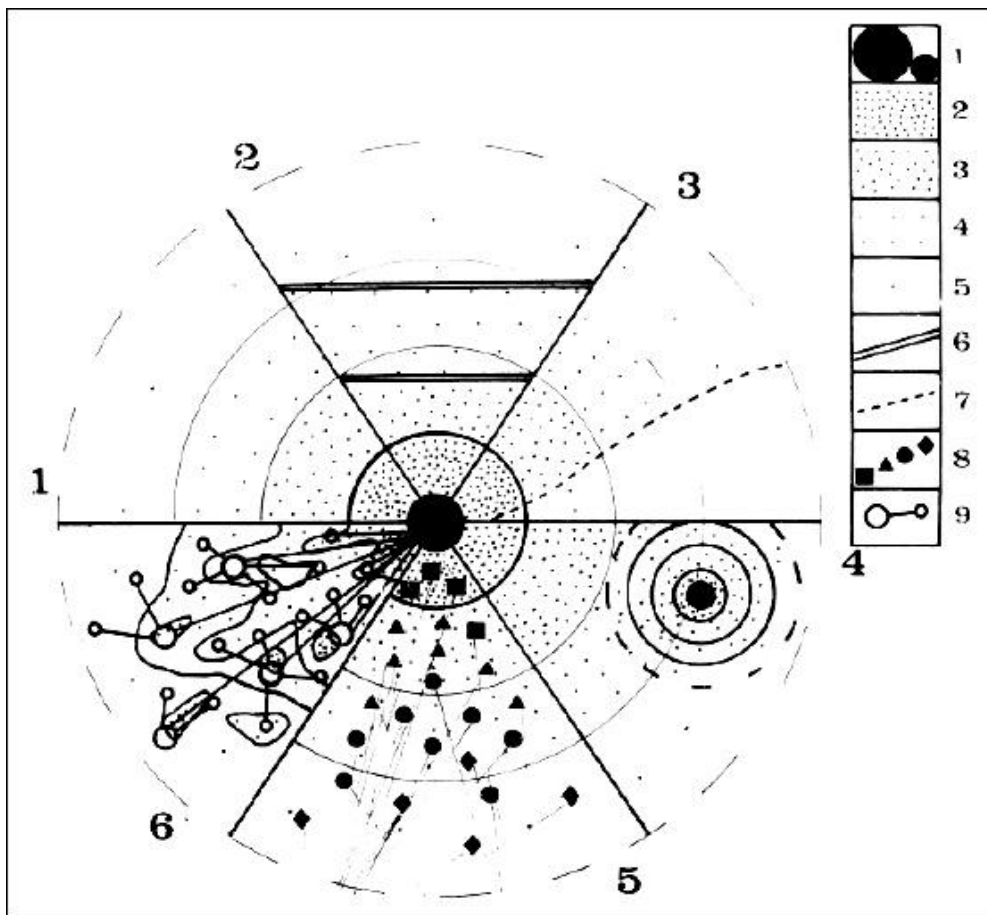
управлінські, господарські) відносно своїх мешканців, а також населення довколишніх територій. Центральні території не можуть повністю задовольнити потреби у відпочинку мешканців, тому вони змушені виїжджати на неурбанізовані периферійні території (периферію). Згідно концепції периферії, учасники туристичного руху з метою задоволення туристичних потреб керуються перш за все красою природи і потребою близького контакту з природою, не беручи до уваги міські центри. У межах територій, що визначаються як периферія, розвиток туризму базується головним чином на відпочинку [11].

В монографії С.П. Кузика, присвяченій теоретичним проблемам і суспільно-географічним підходам у туризмі, з-поміж нових теорій та концепцій розглянута модель сприйняття туристичного простору, автором якої вважається Й. Міссек [9]. Ця концепція увібрала в себе теорію центральних місць В. Крісталлер і найцікавіша з тих, що розгортається з місця походження туриста. На думку Й. Міссека, центром сприйняття простору постає місто, для мешканців якого туризм – це міграція до периферійного простору. За основу для моделі взяті кільця Тюенна, доступність яких від центру залежить від витрат на проїзд і перебування та тривалості вільного часу. Основною перемінною постає відстань, від якої залежать види транспорту, що використовуються туристами [25].

Всього Й. Міссек виділяє чотири концентричні пояси, які розходяться від центру – місця походження туристів: перший пояс охоплює сусідні країни, що регулярно відвідуються туристами, у т.ч. з одноденними поїздками, для цього використовуються наземні види транспорту; другий пояс – це країни, які часто відвідуються, насамперед через ефект тропізму (рух туристів у напрямку до зовнішньої принади); третій пояс складається з країн із сильним ефектом тропізму, які через значну відстань відвідуються рідше, після країн попереднього поясу. На такій відстані авіація починає конкурувати з наземними видами транспорту; четвертий пояс поширюється на решту світу, є піонерним і рідко відвідуються. Літак для нього – єдиний транспортний засіб (див. рис. 3).

У цій моделі за секторами відображаються складові та чинники, які визначають сприйняття туристичного простору, зокрема у першому секторі він ізотропний із єдиним чинником – відстанню. На думку Й. Міссека, туристичні потоки до найближчих поясів розподіляються відцентрово рівномірно, а на значних відстанях зосереджуються за найпопулярнішими напрямками задля економії від масштабу. Виходячи з цього, схема сприйняття туристичного простору має концентрично-радіальний вигляд.

Зрештою, Й. Міссек зазначає, що насправді ці пояси не стали: під час рецесії чи політичної кризи спостерігається звуження, збільшення ж середніх доходів населення в країні походження або технічний прогрес на транспорті подовжують їх. Також вони не регулярно концентричні, а часто деформуються, зокрема строкатістю середовища, що стає причиною азональних зміщень за поясами, як це показано в секторі 6 із ієрархією дестинацій.

Рис. 3. Теоретичний туристичний простір (за Й. Міссеком)
Fig. 3. Theoretical tourist space

1 – місця походження туристів (первинні та вторинні); 2-5 – пояси від 1-го до 4-го; 6 – межа кліматичної зони: тропізм; 7 – державний кордон; 8 – туристичні destinations в чотирьох поясах; 9 – ієрархія destinations.

Хоча у цій моделі зроблений акцент на сприйнятті туристичного простору за поясами, через що її відносять до поведінкової географії, за походженням вона належить до попереднього періоду розвитку суспільно-географічної думки – до просторової географії, адже побудована на кільцях Тюнена та теорії центральних місць Крісталера. Через це модель Й. Міссека більшою мірою фіксує відцентрову структуру туристичного простору.

З точки зору цілісного бачення, відцентрово-периферійні концепції туристичного простору вже охоплюють як місця походження туристів, так і місця їхнього призначення. Однак вони не розглядаються діалектично. У такий спосіб побачити туризм можна лише через туристичні потоки в тому, як вони зв'язують ці місця.

Теоретична розробка туристичних потоків не нова. Вперше їх схематизував Н. Лейпер. Він розглядає туризм як систему, що складається з таких основних елементів: географічний компонент; туристи й туристична індустрія [24]. Географічний компонент містить у собі три основні складові: регіон, що генерує туристичний потік, транзитний регіон і регіон, що приймає туристичний потік (див. рис. 4).

Б. Боніфаче і К. Купер стверджують, що розгляд туристичних потоків між країнами або регіонами є

засадничим для географії туризму і дозволяє побачити всі важливі взаємозв'язки між трьома компонентами за схемою Лейпера. На їхню думку туристичні потоки – це форма просторової взаємодії двох регіонів: місця призначення, що містить надлишок послуг або ресурсу (наприклад, пляжі або гірськолижні схили), з територією, де вони у дефіциті та яка генерує потоки. У цій взаємодії виявляються закономірності, які засновані на дії чинників за схемою «штовхай-тягни» [21].

Була здійснена низка спроб пояснити чинники, що формують геопросторовий патерн туристичних потоків, і встановити закономірності, що впливають на це. Ще у 1970 р. Вільямс і Зелінський відібрали 14 країн, які мали відносно стабільні туристичні потоки протягом декількох років і які склали основну частину міжнародного туризму [21]. Вони визначили наступні фактори:

- відстані між країнами (чим більша відстань, тим менший обсяг потоку);
- міжнародні зв'язки (спільні ділові чи культурні зв'язки між країнами);
- загальна привабливість однієї країни для іншої.

Одне з останніх досліджень (Король О.Д., 2018 р.) суспільно-географічних аспектів формування та

розподілу міжнародних туристичних потоків у географічному просторі за результатами статистичного аналізу близько 50 країн походження та стільки ж країн призначення із застосуванням авторських індексів зарубіжної туристичної активності та іноземної туристичної привабливості встановило дію таких чинників [6]:

- економічний чинник має вирішальний вплив на формування зарубіжних (виїзних) туристичних потоків, а його дію можна представити схемою з двох ланок стохастичних зв'язків: споживчі витрати → витрати на туризм → туристичні вибуття. Економічний чинник є одним із головних і для в'їзних туристичних потоків, зокрема висока іноземна туристична привабливість спостерігається у країнах призначення зі значною територіальною густрою споживчих витрат місцевого населення;

- площа території країни впливає на формування зарубіжних туристичних потоків у маргінальних випадках. Коли вона мала настільки, що близька до площі звичного середовища або рідного краю, то спостерігається підвищена зарубіжна туристична активність, адже за таких умов відсутній внутрішній туризм. Натомість у країнах з площею території понад 1 млн км² спостерігається низька зарубіжна туристична активність. Це представляє територію як геопросторовий базис для туризму;

- кліматичні умови впливають на формування та розподіл міжнародних туристичних потоків у географічному просторі через комфортність для тепловідчуття людини та купально-пляжної рекреації. Встановлено, що у країнах походження, розташованих на північ від річної ізотерми +10 °С (для північної півкулі), спостерігається підвищена зарубіжна туристична активність, а з наближенням до полюсу вона зростає. Натомість підвищена іноземна туристична привабливість має місце в країнах призначення із комфортними для тепловідчуття людини, а найбільша – з придатними для рекреації на морі кліматичними умовами. Цей чинник діє опозитно (навпаки) на два напрямки міжнародного туризму;

- транспортно-географічне положення впливає на формування та розподіл міжнародних туристичних потоків через відстані між країнами походження і призначення туристів, що обмежують інтенсивність туристичного обміну між ними за експонентою, а також через протяжність спільного кодону суходолом, яка у багатьох випадках визначає обсяги туристичних потоків між країнами-сусідами. Цей вплив є обопільним (однаковим) на зарубіжний та іноземний напрямки міжнародного туризму;

- ментальна близькість населення країн походження та призначення, яка полягає у мовній спорідненості, помітно впливає на обсяги туристичних потоків між ними. Протилежний за дією до ментального, але також зумовлений мотивом психологічного комфорту, є чинник загроз і небезпек, який справляє істотний негативний вплив на міжнародний туризм як глобально, так і локально в окремих країнах призначення.

Дослідження, що проводилися на парадигмі просторової географії намагалися пояснити туристи-

чні потоки на основі гравітаційних моделей. Вони, враховуючи фактори що виштовхують і притягують туристів, розглядали маси як населення регіону походження, рекреаційну ємність і привабливість регіону призначення, а також відстань між ними [16]:

$$V_{ij} = K * \frac{P_i^p * C_j^c}{D_{ij}^d},$$

де V_{ij} – ймовірна кількість відвідувачів регіону призначення j , які прибули з регіону походження i ;

P_i^p – людність регіону походження;

C_j^c – рекреаційна ємність, атрактивність та ін. регіону призначення;

D_{ij} – відстань між регіонами походження та призначення;

K, p, c, d – емпіричні коефіцієнти, які відображають дію чинників.

Недоліком моделі виявилось те, що в ній не враховувався фактор психологічної інерції туристів. Для вирішення виявленої проблеми Р. Вольф запровадив «інерцію спокою» та «інерцію руху», які пояснювали чому на малих відстанях спостерігається менша, а на великих – більша кількість відвідувачів за очікувану згідно гравітаційної моделі. Серед інших варто виділити модель Б. Томпсона, в якій враховується наявність між взаємодіючими пунктами дестинацій-субститутів [16].

Моделі, зокрема математичні, сформульовані на парадигмі просторової географії, часто не узгоджувалися з реальністю. Це пояснювалося тим, що вони ґрунтувалися на поведінці «економічної людини», яка прагнула максимальних вигод чи мінімальних втрат, що приймалося як аксіома. Гіпотези виведені на таких засадах, зазвичай за допомогою дедукції в ізотропному просторі, часто не підтверджувалися конкретними дослідженнями. Р. Дж. Джонстон зазначає, що потрібні були нові моделі. Головним завданням стає індуктивне дослідження поведінки людини з метою накопичення достатнього матеріалу для моделей вищого рівня [5]. Просторову парадигму витісняє поведінкова географія, яка «економічній людині» протиставляє таку, що приймає раціональні рішення, однак робить це виходячи зі своєї позиції у матриці поведінки, яка відрізняється від позицій інших людей і може змінюватися із набутим життєвим досвідом. Аксіоматична поведінка замінюється людиною з її мотиваціями, яка прагне не оптимального варіанту, а задовольняється одним із кількох підходящих рішень, послуговується при цьому стереотипами як із власного життєвого досвіду, так і перейнятими у певному соціальному середовищі. Виходячи з цього, різні люди за тих самих обставин поводитимуться по-різному. Однак, за масової поведінки можуть вимальовуватися певні стохастичні закономірності, які можуть бути предметом дослідження.

Синтез цих стохастичних закономірностей у формальні багатофакторні моделі повертав би до хиб просторової географії. Тому вбачається необхідним побудова на їх основі концептуальних моделей, які б пояснювали особливості формування та розподілу туристичних потоків через аналіз масової

територіальної поведінки людей у модусі туриста.

Виклад основного матеріалу

Парадигма дослідження. Збагнути сучасну динамічну геопросторову організацію туризму можна на парадигмі поведінкової географії, яка розглядає це явище не з боку ресурсів та інфраструктури, а з боку людини, через її життєві лінії, що постають як туристичні поїздки.

Найвагоміший внесок у поведінкову географію зробив Т. Гегерstrand. Він зазначав, що будь-яка поведінка, пов'язана з переміщенням, відбувається одночасно у просторі та часі, які її обмежують, зокрема через прив'язаність людей до місця ночівлі та необхідність перебувати там циклічно впродовж певного часу. Всі можливі такі переміщення схематично окреслюються просторово-часовою призмою, в якій рух вздовж осі абсцис відповідає доланню простору, а по осі ординат – часу (див. рис. 6). Кожне таке переміщення, яке починається у певному пункті часу і простору та повертається в той самий пункт у просторі, але в інший час, Т. Гегерstrand називає «життєвою лінією» [5]. Туристична поїздка теж є життєвою лінією, з тією особливістю, що вона виходить за межі просторово-часової призми постійного місця проживання. Тобто в туризмі йдеться не про одну, а кілька просторово-часових призм, які заякорені до місць ночівлі.

Спостереження за життєвими лініями дозволяють фіксувати як часто відвідуються ті чи інші місця, як довго там перебувають люди, як далеко при цьому вони переміщуються. Узагальнюючи такі переміщення за місцями, спільними для великої кількості життєвих ліній, стає можливими виявити територіальні переваги, у т.ч. за тим чи іншим видом діяльності. Вони стають одним із ключових термінів поведінкової географії [5]. Територіальні переваги добре піддаються квантифікації, зокрема за кількістю відвідувань і часом перебування. Таким чином, при вивченні територіальної поведінки людей можна використовувати традиційні позитивістські положення про залежні перемінні, які знаходяться під впливом незалежних перемінних, що варіюються від місця до місця, однією з яких буде відстань. Це дозволяє застосовувати методи математичної статистики. До речі, на думку Р.Дж. Джонстона, поведінковий підхід так і не зміг витіснити просторову парадигму, а став доповненням до неї.

Поведінковий підхід за своєю природою індуктивний, такий, що прагне через узагальнення численних спостережень виявити певні закономірності. Однак, якщо не обмежуватися в позитивістському дусі лише їх фіксацією, а намагатися збагнути ці закономірності, то напрашується висновок, що люди поводяться на якійсь одній когнітивній основі, через що і можливі ці закономірності. Принаймні, на це вказує Г. Раштон, зазначаючи, що діяльність людей здійснюється за принципами аксіоматичного сприйняття світу [5]. Тобто, поведінкова географія йде далі за позитивізм і намагається заглянути у «чорну скриньку» людини задля розуміння мотивацій тієї чи

іншої територіальної поведінки. У цьому вона навіть звертається до психології, зокрема Дж. Голд у своїй книзі присвятив основним напрямкам психології цілу главу [2]. На цьому ж наголошує Р.Дж. Джонстон, який стверджує, що у поведінковій географії сформувалися два основних напрямки досліджень: перший заснований на вивченні видимої територіальної поведінки на позитивістських засадах, а зусилля в цьому напрямку привели до розширення арсеналу статистичних методів, що використовують географи. Другий пов'язаний зі спробами з'ясувати хід мислення людей, який визначає їхню поведінку [5]. Мотивації людей у модусі туриста в останні роки непогано розроблені (Айзо-Еола, Грабурн та ін.) [27].

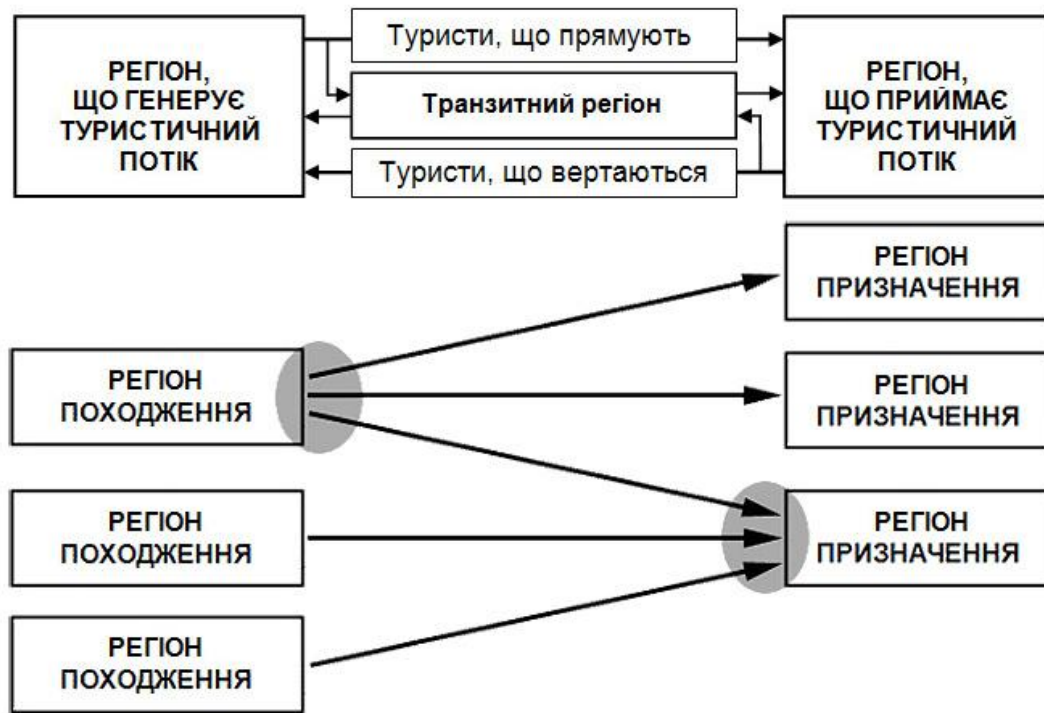
Ці два напрямки досліджень у поведінковій географії не варто протиставляти. З'ясування мотивацій як погляд у «чорну скриньку» людини можливе лише на основі дедукції шляхом умовиводів таким чином, щоби вони узгоджувалися із особливостями та закономірностями в територіальній поведінці людей у модусі туриста. Встановлення останніх можливе лише на основі індукції та позитивістських наукових засадах.

КОНЦЕПЦІЯ ТУРИСТИЧНИХ ПОТОКІВ

Об'єкт дослідження

Об'єкт дослідження підказує парадигма поведінкової географії, яка розглядає територіальну поведінку людей через їхні життєві лінії, які в туризмі постають як туристичні поїздки. Вони розкладаються на два геоповедінкових акти: перебування та переміщення. Перебування розглядається в контексті середовища, як звичного, так і місця призначення; для останнього береється до уваги тривалість тимчасового перебування. Для переміщення має значення відстань від звичного середовища до місця призначення. При цьому досліджується масова поведінка як односпрямовані численні поїздки, тому об'єктом стають **туристичні потоки**. Цей об'єкт повністю узгоджується з концепцією сучасності та мобільності Дж. Уррі, в якій надійна позиція жорстких структур втрачена, а на передній план виходять «канали і потоки».

Туристичний потік – це односпрямовані туристичні поїздки, які мають масовий характер і спостерігаються впродовж одного циклу, насамперед річного. Їхня односпрямованість фіксується на основі територіальної спільності місць походження з одного боку та призначення з іншого боку туристичного потоку. Якщо цю спільність фіксувати лише з одного боку, то потоки, які в одному кінці сходяться, а з іншого розходяться як «віяло», називатимуться *агрегованими* (див. рис. 4). Запровадження останніх має велике методичне значення, адже дозволяє обліковувати туристичні потоки за регіонами походження або призначення на основі аналізу структури вибуттів або прибуттів. Це уможливило застосування методичного інструментарію та статистичних даних, які загальноприйняті в туризмознавстві та є у вільному доступі.

**Рис. 4. Модель туристичного потоку (за Н. Лейпером)
та агрегування туристичних потоків за регіоном походження чи призначення**
**Fig. 4. Tourist flow model (according to N. Leiper)
and aggregation of tourist flows by region of origin or destination**

В рекреаційній географії турист як рекреант завжди розглядається лише у дестинації, а звідки він прибув, про це забуто. Через це туристично-рекреаційні потреби постають як абсолютні, як такі що притаманні людям загалом. Натомість концепт туристичного потоку чітко показує, що є не лише дестинація, але й звичне середовище, яке завжди спочатку. Тобто туристична подорож – це, насамперед, поїздка від чогось і звідкілясь, й лише на основі цього, потім – заради чогось і кудись.

Концептуально *туристична поїздка* розглядається як форма *епізодичної міграції населення* – територіальне переміщення людини як туриста. Водночас – це життєва лінія цієї людини, яка виходить за межі просторово-часової призми її постійного місця проживання. Цим закладається фундамент для застосування парадигми поведінкової географії.

Стосовно віднесення туризму до міграцій населення ведуться дискусії. В понятійно-термінологічному словнику Е. Алаєва «Соціально-економічна географія» висвітлюються два підходи щодо міграцій населення: перший ґрунтується на тому, що це переселення; у другому – міграції сприймаються ширше як будь-які переміщення, що виходять за межі населеного пункту. Е. Алаєв як раз притримується другого підходу та класифікує міграції на безповоротні, циклічні та епізодичні. До останніх вчений відносить рекреаційні поїздки. Мало того, він ще описує міграційні акти: переїзд і поїздка [1]. Туристична поїздка, як варіант, відповідає останньому акту. До епізодичних міграцій населення її також відносить М. Крачило – відомий український економіко-географ і туризмознавець [7] та чимало інших вчених.

Тим не менш, переселення, як критерій міграції населення, властиве туризму з тією особливістю, що воно тимчасове. За ключовою ознакою туристичної поїздки – перебування за межами постійного місця проживання понад одну добу, турист змушений селитися у місцях призначення, тобто здійснює тимчасове переселення. Задоволення цих потреб забезпечує готельне господарство – провідна складова туристичної індустрії. Переселення (тимчасове) як похідне від поселення, має для туризму засадничий характер: туризм можливий лише за осілого способу життя, адже на основі останнього постає постійне місце проживання, яке є ядром для звичного середовища.

Виходячи з попередньо розглянутого, концептуально *турист* – це модус людини, що визначається як *мігрант-споживач* з циклом споживання понад добу. Цим він відтіняється від рекреанта. Таким його робить визначення за стандартами UNWTO, в якому всі туристи, незалежно від мети подорожі, об'єднані в одну категорію на протигагу всім тим, хто мандрує задля працевлаштування. Від них туриста відрізняє відсутність заробітку з джерел в місцях призначення. Перебування будь-де понад добу актуалізує, принаймні, потреби в розміщенні та харчуванні, що неодмінно перетворює подорожуючого на споживача. Якщо в місці призначення, аби уважатися туристом не можна заробляти, то єдине, що залишається для задоволення цих потреб – брати гроші з собою. Тому з економічної точки зору туристи є лише споживачами – у місцях призначення вони завжди витрачають гроші, зароблені деінде, насамперед у звичному середовищі. Це приводить до формування грошових потоків у тому ж напрямку як рухаються туристи.

Отже невід'ємним атрибутом туристичного потоку є у той же бік спрямований рух грошей як споживчих витрат.

Двоїстість та облік туристичного потоку

Туристичний потік характеризується двоїстістю, тобто може розглядатися двоюко залежно від того, з якого боку дивитися: один і той потік для регіону походження туристів буде виїзним, а для регіону призначення – в'їзним (див. рис. 5). Така особливість знайшла своє відображення в багатьох класифікаціях, зокрема міжнародний туризм поділяється на зарубіжний та іноземний. Ці два напрямки потоків фіксуються у кількості вибуттів у країні походження та прибуттів у країні призначення. Для грошей як споживчих витрат туристів використовуються витрати і

доходи відповідно. Ці статистичні показники добре розроблені й обліковуються Всесвітньою туристичною організацією (UNWTO). Окрім кількості відвідувачів, для поведінкової географії ще має значення час, який може визначатися як пересічна тривалість перебування туристів у певній дестинації. На жаль цей статистичний показник не включений Всесвітньою туристичною організацією до обов'язкових. Однак, до них належать вартісні показники: туристичні витрати і доходи. Такий відносний показник, як доходи від туризму на одне прибуття залежить від тривалості перебування в регіоні призначення, а отже опосередковано засвідчує час, проведений там туристом.

Рис. 5. Двоїстість туристичного потоку, його облік в регіонах походження та призначення
Fig. 5. Duality of the tourist flow, its accounting in the regions of origin and destination

Виходячи з розглянутих концептуальних підходів, кількісно туристичний потік виражається в натуральних і вартісних показниках як кількість туристів і їхні споживчі витрати, що прямують з одного регіону походження до певного регіону призначення впродовж періоду часу з одним і тим же річним циклом (за рік). Ці показники безпосередньо по-дорозі не рахують. Первинна статистика обліковує агреговані туристичні потоки на виході та вході для регіонів походження та призначення туристів як, відповідно, вибуття та прибуття, витрати і доходи (див. рис. 4, рис. 5). Статистку за певними туристичними потоками можна виокремити через аналіз структури вибуттів за регіонами призначення, або прибуттів за регіонами походження. Така статистика обліковується та доступна для міжнародного туризму, з внутрішнім туризмом – суцільні проблеми. Тому не дивно, що дослідження туристичних потоків, найчастіше, присвячені міжнародному туризму.

Двоїстість туристичного потоку за суттю має діалектичний характер. Місця походження та призначення туристів єднає механічний рух людей, який заснований на протиставленні перебування: туристи у дестинаціях гадають бути по-різному, але головне – не так, як вдома. Тобто формування виїзного (агрегованого) туристичного потоку в регіоні походження знаходиться в діалектичній єдності з його розподілом за регіонами призначення. Це концептуально визначає, що **предмет дослідження** має водночас стосуватися як виїзного, так і в'їзного напрямку туристичних потоків. Це, в свою чергу, методологічно задає подвійний хід дослідження: аналіз агрегованих туристичних потоків за регіонами походження

має доповнюватися подібним аналізом за регіонами призначення на той самий **предмет**. При цьому виявлений вплив чогось може бути як прямим (обопільним) так і оберненим (опозитним). Наприклад, клімат на формування та розподіл туристичних потоків у регіонах походження та призначення впливає опозитно, тоді як відстань між ними – обопільно [6].

Географічна компонента

Формування та розподіл туристичних потоків відбуваються у географічному просторі – частині простору, що охоплює географічну оболонку. Та частина географічного простору, яка обжита суспільством, є географічним середовищем [1]. В контексті поведінкової та гуманістичної географії [26] останнє містить «посередині» людину, яка не просто знаходиться в ньому, а є із середовища та в середовище. І тут йдеться не про задоволення фізіологічних потреб.

Виходячи з Картезіанського cogitans, Людина насамперед – це її свідомість. Продовжуючи Картезіанську традицію, один із засновників феноменології Е. Гуссерль розробив інтенціональність як свідомість, що завжди є усвідомленням чогось. Свідомість завжди предметна зі світу людини. Світ – це все те, що усвідомлюється та переживається «нескінченно розпростертим у просторі, що нескінченно стає і сталося в часі», що «оточено неясно усвідомленим обрієм невизначеної дійсності», що представляє всілякі кореляції свідомості, отримані у власному досвіді, а також у збагненні досвіду інших людей із цього світу. Свідомість немислима без світу, тому що вона дає про себе знати як думка про щось. Одночасно світ неможливий без свідомості: «Якщо ми

викреслюємо чисту свідомість, то ми викреслюємо світ» [4].

Щось інтенції в актуалізації має місце, тобто є лише десь. Людина в цілості занятя, що має, єднає ці місця в регіон [20]. Отже двоскладовий нерозривний феномен «свідомість-у-світі» в географічному аспекті постає як «людина-в-середовищі». Це «в» означає всередині, а не по-центру. Людина може переміщуватися в середовищі, міняти своє положення щодо місця, а саме середовище як куди-приналежності місць того, що має значення, залишається геостационарним. В цих переміщеннях людина віддаляє одні місця та наближає інші. Так в інтенції до приналежного їм сущого людина актуалізує себе такою чи іншою, міняє модули.

Середовище людини не замкнуте, а розчиняється на периферії в географічний простір, який постає як terra incognita. Це означає що людина може залишити середовище та опинитися в географічному просторі, а скрізь нього переміститися до іншого середовища. Тільки так можливий туризм. Отже у людини середовищ може бути кілька, однак завжди актуальне тільки одне, решта – це ті, в яких людина була в минулому та може бути в майбутньому, насамперед як повернення. Всі вони замошують лише мізерну частку географічного простору.

Для поведінкової та гуманістичної географії [26] відмінність між середовищем і географічними простором є перцепційна. Тут вони тлумачаться наближено до того, як І-Фу Туан трактував простір і місце, з тією відмінністю, що місце не буває одне, а єднається з іншими місцями в середовищі. Тому їм притаманні ті ж особливості в сприйнятті, про які І-Фу Туан пише: «Простір є більш абстрактним за місце. Що починається як нерозрізнений простір, стає місцем коли ми пізнаємо його краще та наділяємо значенням... Із безпеки та усталеності місця ми усвідомлюємо відкритість, свободу і загрозу простору, і навпаки. Більш того, якщо ми думаємо про простір як такий, що уможливує рух, то місце – це зупинка; кожна зупинка в русі робить можливим перетворення локації на місце» [26].

Середовищу притаманне апостеріорне сприйняття через місця, що формується в результаті осілого способу життя. Тобто з середовищем пов'язане перебування. Воно постає як одночасний порядок місць як куди-приналежності того, чим людина зайнята день за днем. Орієнтування тут відбувається від місця до місця на основі когнітивної карти як чекана одночасного порядку місць у пам'яті.

Географічний простір сприймається апріорно як Евклідов, а на основі екстраполяції – як куди-приналежності ймовірних середовищ, де людина може бути, але ще не відомо як. Апперцепція цієї terra incognita відбувається за напрямом, відстанню та знаками. Останні тлумачаться за М. Хайдеггером [20]. Знаки дозволяють асоціювати фрагменти географічного простору з місцями середовищ людини, а отже покладатися на набутий досвід. Завдяки цьому частина географічного простору, де людина зупиняється на перебування, може перетворитися на місця, а згодом – на середовище. В актуалізації географічний простір пов'язаний із переміщенням і постає як

шлях із краєвидами обабіч.

Як вже зазначалося, туристична поїздка складається з двох геоповедінкових актів: перебування і переміщення. Перше пов'язане із середовищем, а друге – з географічним простором. На основі цього географічна компонента структурує туристичний потік як такий, що завжди розпочинається із середовища (регіон походження) та прямує скрізь географічний простір (транзитний регіон) до інших середовищ (регіон призначення), але не завжди. Коли дестинація відвідується вперше, спочатку вона може бути частиною географічного простору та лише згодом постане для туриста як середовище. Однак турист – не мандрівник, він не готовий прямувати туди, де не знає як бути. До речі, саме тому мандрівник може бути «великим», а для туриста – це оксюморон. Останній наважується відвідувати незвідані території лише знаючи, що там вже є середовище. Воно не його, а інших – місцевих людей. Саме на них турист покладається в тому, що ці мешканці «розділять» із ним своє середовище. Такі очікування притаманні туристу як споживачу. В цьому суть сфери гостинності.

Географічна компонента не лише структурує туристичні потоки, але є основою для їхнього формування та розподілу. Засадничими тут постають такі властивості географічного простору, як протяжність і дискретність. Остання проявляє себе у просторовій гетерогенності. Лише на її основі можливі відмінності «від місця до місця», а отже – від середовища до середовища. Туризм за гомогенного простору нікчемний, адже куди б людина не подорожувала її всюди оточувало б одне і те саме.

Між протяжністю та дискретністю географічного простору простежується прямий зв'язок: разом із віддаленістю зростають відмінності. Це пояснюється як випадковими факторами, так і детермінованими. Значне простягання території з півночі на південь приводить до чіткого прояву широтної зональності, вздовж широти – змінює клімат від морського до континентального. А це урізноманітнює ландшафти. Залежність між наявністю різних форм рельєфу та акваторій з одного боку, та площею території з іншого, носить імовірнісний характер. Так само етнокультурне розмаїття частіше зустрічається на великих територіях, де у географічному середовищі спостерігаються значні відмінності.

Безпосередній вплив протяжності географічного простору на формування та розподіл туристичних потоків полягає в тому, що відповідно до географічної структури туристичного потоку середовища регіонів походження та призначення розділені географічним простором, який сприймається через відстані. Долання останніх відбувається за використанням пасажирського транспорту і пов'язане з витратами грошей і часу. Тому протяжність географічного простору перетворюється на чинник, який впливає на формування та розподіл туристичних потоків залежно від відстаней між регіонами походження та призначення туристів: чим ближча дестинація, тим частіше може відвідуватися. Дослідження показало, що частка прибуттів або вибуттів у структурі міжнародного туризму певної країни може бути будь-якою,

але зазвичай не перевищує значення, яке з відстанню зменшується за експонентою (див. рис. 6). Тобто відстань є чинником, що не визначає, а обмежує інтенсивність туристичного обміну між країнами [6].

У випадку із туристичними потоками по сусідству протяжність проявляється через довжину спільної межі суходолом. Згідно статистичної теорії переміщень Хегерстранда очікується, що чим ближче до кордону проживає населення, тим частіше відвідує прилеглі території сусіднього регіону [23]. Можна припустити, що населення регіону походження розміщене по території більш-менш рівномірно, особливо біля спільної з регіонами призначення межі суходолом. При цьому туристи не надають переваги за будь-яким напрямом, адже сусідні середовища мало чим різняться. За таких умов туристичні потоки до сусідів розподілятимуться як «дифузія», тобто їхня частка в структурі вибуттів узгоджуватиметься з протяжністю спільної межі суходолом. Проведений аналіз частки вибуттів і прибуттів у структурі міжнародного туризму засвідчив, що близько 50% туристичного обміну відбувається між країнами-сусідами зі спільним кордоном суходолом, а їхні потоки у більшості випадків мають характер «дифузії». Винятки, при цьому, пояснюються спотворенням ізотропності географічного простору, насамперед, на прикордонних територіях [6].

Апперцепція та мотиви

Апперцепція звичного середовища. Зasadничим поняттям туризму є «звичне середовище», адже кожна людина у модусі туриста повинна виїхати за його межі. Передусім, звичне середовище охоплює населений пункт і місця навколо, де людина повсякдень перебуває. Тому це середовище сприймається як буденне. Повсякдення людини має добовий цикл, який пов'язаний з осілим способом життя та передбачає, що вночі під час сну вона перебуває вдома. Виходячи з цього, межі звичного середовища можна окреслити за допомогою просторово-часової призми Хегерстранда [23].

Осілий спосіб життя є доволі схематизованим і монотонним. Як наслідок, у своїй просторово-часовій призмі людина схильна до формування стереотипів, адже цьому сприяють ті самі щоденні заняття. Зокрема, про це зазначав У. Ліппмана: «тут відомі всі ходи та виходи, все знайоме, нормальне, надійне..., допоки сприйняття життя навколо не суперечить стереотипам, людина відчувається як вдома, як складова частина цього світу» [10].

Не суперечать такій трактовці стереотипів і дослідження фізіологів, зокрема вчення І. Павлова про динамічний стереотип [13]. Водночас, він відмічав, що у рутинному повсякденні приховані істотні недоліки, без яких, до речі, не було б туризму. По-перше, людина все рідше відчуває емоції, адже вони, згідно з ученням фізіолога І. Павлова, виникають за умови порушення стереотипу, а життя без емоцій перетворюється на рутину. По-друге, стереотипи, впорядковуючи подразнення, увесь час збуджують одні й ті ж ділянки кори головного мозку. Тривале, як казав І. Павлов, «довбання в одну клітину» призводить до того, що вона тимчасово втрачає здатність до збудження та у ній настає гальмування, а у людини ви-

никає стомлення.

Базові туристичні мотиви. Отже, апперцепція звичного середовища зводиться до формування динамічних стереотипів, які значно полегшують повсякденне життя, однак перетворюють його на рутину та сприяють виникненню та нагромадженню втоми. Щоб отримати емоції та повноцінне психологічне розвантаження, людині потрібно «вийти за межі стереотипів». Зрозуміло, що для цього необхідно залишити «налагоджене життя», а найкраще – виїхати за межі звичного середовища. Так формується **мотив міграції**. У зарубіжній літературі він узгоджується з відомою концепцією ескапізму як втечею від рутини повсякденності [27]. Цей мотив знаходиться в основі діалектичної двоїстості туристичного потоку, коли турист за межами звичного середовища гадає бути по-різному, але головне – не так, як вдома.

Водночас, коли не спрацьовують динамічні стереотипи, насамперед, виникають негативні переживання [13], адже людина не знає чого очікувати та як поводитися. Однак, фізіолог А. Ухтомський справедливо вважав, що не завжди така «зустріч» з невідомим викликає суто негативні емоції [19]. Якщо для людини у незвичних середовищах справа не йде про задоволення первинних потреб і можна обійтися без набутих стереотипів, то у неї сформується позитивні очікування від зустрічі з доквіллям, в якому не знаєш як бути. Найлегше домогтися такої психологічної установки можна за умови, що людина залишає «налагоджене життя» лише на деякий час, тобто виїжджає за межі звичного середовища тимчасово і незабаром повернеться, що властиве туризму.

Для остаточного розвіювання побоювань за межами звичного середовища, у місцях тимчасового перебування понад 1 добу мають гарантовано задовольнятися такі потреби людини, які біхевіорист А. Маслоу відносить до первинних: фізіологічні – потреби в їжі, воді, ночівлі тощо, які у туристів задовольняються послугами гостинності; потреби в безпеці та захищеності, які є відчуттями та усвідомленням необхідності захисту від фізичної та психологічної небезпеки з боку навколишнього світу [12].

Першочергова необхідність задоволення первинних потреб, за ієрархією А. Маслоу, формує в туристів **мотив комфорту**. На першому шаблі піраміди він втілюється у фізіологічний комфорт, який передбачає гарантоване забезпечення ночівлі та харчування. У цьому контексті мотив комфорту перетворюється на економічний чинник, який визначає можливість для реалізації мотиву міграції. Він відіграє провідну роль у формуванні виїзних туристичних потоків. Однак мало мати достатньо грошей, аби бути впевненим, що у дестинації неодмінно будуть задоволені основні фізіологічні потреби туриста. Для цього у регіонах призначення повинні бути готелі, ресторани та інші подібні підприємства. Отже, мотив фізіологічного комфорту виступає також, як фактор вибору дестинації – масовий турист прямує туди, де розвинута сфера гостинності.

Крім того, мотив фізіологічного комфорту полягає у відчутті теплового комфорту людини, яке залежить від характеристик клімату. Клімат, як чинник

фізіологічного комфорту, у звичному середовищі підсилює або послаблює мотив міграції. А в регіоні призначення є елементом атрактивності, що впливає на розподіл туристичних потоків між окремими дестинаціями.

Мотив комфорту на другому щаблі ієрархії потреб, за А. Маслоу (потреби в безпеці та захищеності), втілюється у психологічний комфорт. Як вже з'ясовано, коли не спрацьовують набуті стереотипи, у людини з'являються емоції. Щоби вони були позитивними, ніщо не повинно викликати тривоги, а тим більше страху.

Ще одним мотивом, який впливає на формування її, насамперед, на розподіл туристичних потоків, є **мотив контрасту**. Виходячи з двоїстості туристичного потоку, цей мотив знаходиться в діалектичній єдності з мотивом міграції, з тією відмінністю, що турист гадає бути по-різному, але – не так, як раніше. Для цього «раніше» має значення як часто і довго воно було.

Якщо середовище регіону призначення подібне до звичного, то легко актуалізуються набуті у повсякденні динамічні стереотипи. Тому, людині не байдуже куди мандрувати, нею рухає «мотив контрасту». Туристи намагаються відвідувати місця, які відрізняються від звичного середовища, є контрастними (екзотичними) до нього. З віддаленістю від звичного середовища мотив контрасту діятиме сильніше, адже відмінності в географічному просторі зростають разом із відстанню. У виборі дестинацій туристи також відштовхуються від середовищ регіонів призначення, які вже відвідували.

Мотив контрасту знаходить своє відображення в інверсійній поведінці туриста, запропонованій Н. Грабурном. Згідно з цією концепцією люди «тікають» від норми до тимчасової протилежності. Він пропонує кілька вимірів, за якими туристи у своїй поведінці прагнуть протилежного: навколишнє середовище, спосіб життя, норми поведінки, здоров'я (див. табл. 1) [27].

Таблиця 1

Інверсійна поведінка в туризмі
Inversion behavior in tourism

Вимір	Континуум	Туристична поведінка
Навколишнє середовище	Зима проти літа Холод проти тепла Натовп проти усамітнення Сучасне проти стародавнього Своє проти чужого	Туристи тікають з холодних широт до сонячних дестинацій. Мешканці міст прагнуть усамітнення в сільській або віддаленій місцевості. Історичні місця приваблюють туристів, які живуть у сучасних умовах. Звичне місце замінюється незвичним з інших країв
Спосіб життя	Ощадливість проти потурання втіхам Достаток проти простоти Робота проти дозвілля	Зростання споживчих витрат на відповідні заходи, товари та послуги. Обирається дозвілля, що контрастує з домашньою рутинною або роботою
Норми поведінки	Порядок проти поблажливості Офіційність проти невимушеності Обмеження проти вільностей	Правила дотримання часу й соціальних контактів на роботі та в побуті, дрес-код замінюються поблажливою і невимушеною поведінкою
Здоров'я	Дієта проти обжерливості Стрес проти спокою Лінощі проти фізичних вправ Вік проти омолодження	Туристи балують себе збільшенням споживання, розслабляються без рутинних стресів. На протизагаду сидячому способу життя обирається активний відпочинок. Оздоровлення на курортах і фізичні вправи використовуються задля сповільнення старіння

Н. Грабурн наголошує, що в окремо взятій туристичній поїздці, як правило, зміни на протилежне спостерігатимуться лише за деякими вимірами. Це дозволяє пояснити, як ті самі люди можуть відпочивати по-різному в різний час і в різних середовищах. Окрім того, фактична поведінка туристів лише деякою мірою відхилятиметься від норми, а не демонструватиме повну протилежність. Це дозволяє узгодити «інверсійну» модель із поведінкою туристів, які в подорожі не надто змінюють своє звичне життя. Але головне, що в цій мотиваційній теорії втеча та контраст мають вирішальне значення для розуміння формування й розподілу туристичних потоків у географічному просторі.

На формування та розподіл туристичних потоків, зокрема на вибір дестинацій також впливає **мотив естетики**. Він полягає в сприйнятті людиною естетичної цінності ландшафтів як звичного середо-

вища, так і регіону призначення. Тобто, його вплив є двояким, адже з одного боку потворність ландшафтів у звичному середовищі може посилювати мотив міграції. З іншого – за межами звичного середовища мотив естетики впливає на вибір дестинацій: туристи надають перевагу середовищам із естетичними ландшафтами.

Естетичні підходи, які ґрунтуються на біолого-еволюційному сприйнятті конфігурації ландшафту (Appleton, 1975), пов'язані з таким людськими емоціями, як побоювання за власне життя, радість через відсутність небезпеки та можливість задоволення фізіологічних потреб тощо [3]. Тобто, ці відчуття мають дещо спільне із вищерозглянутим мотивом комфорту, який передбачає, що у туриста мають гарантовано задовольнятися такі потреби людини, які А. Маслоу відносить до первинних: фізіологічні – потреби в їжі, воді, ночівлі тощо; потреби в безпеці

та захищеності. Вони туристом усвідомлюються та потребують неодмінного задоволення, наприклад через купівлю та споживання послуг гостинності. В мотиви естетики такі ж потреби, але в доісторичній інтерпретації, витіснені в глибини колективного несвідомого сучасної людини, звідки спливають у вигляді естетичних почуттів, а «задовольняються» вони через перебування в середовищах із «гарними» краєвидами.

Концептуальна модель

За результатами встановлених особливостей і закономірностей формування та розподілу міжнародних туристичних потоків у географічному просторі (Король О.Д., 2018 р.) [6], на основі апперцепції звичного середовища та базових туристичних мотивів, запропонована концептуальна модель територіальної поведінки людей у модусі туриста (див. рис. 6). Взятий за основу фрагмент контурної карти як двовимірна модель земної поверхні вже відображає таку властивість географічного простору, як **протяжність**. Зокрема, країни на ній займають певну площу та місцезональність, між їхніми кордонами є деяка відстань, а сусідні країни мають спільний кордон певної довжини. Така властивість географічного простору, як відмінності від середовища до середовища, тобто **гетерогенність**, зображена якісним фоном, який градієнтом змінюється від білого до майже чорного. Поступовий перехід між цими кольорами відображає зростання з відстанню відмінностей від місця до місця, зокрема через дію закону зональності. Водночас випадкові географічні чинники формують азональні ареали.

Формування туристичного потоку розпочинається зі звичного середовища, яке зображується колом, спроектованим на земну поверхню добовою просторово-часовою призмою Гегерстранда (див. рис. 6). Апперцепція звичного середовища зводиться до набуття динамічних стереотипів, які формують рутину повсякденності та «через довбання в одну клітину» сприяють психологічному виснаженню. За таких умов формується **мотив міграції**, який виштовхує людей у модусі туриста зі звичного середовища. Він узгоджується з відомою концепцією ескапізму як втечею від рутини повсякденності.

Виходячи з вчення про динамічні стереотипи, концепту звичного середовища та концепції ескапізму обґрунтовано **мотив комфорту**. Коли за межами звичного середовища не спрацьовують набуті стереотипи, як правило, виникають негативні переживання. Щоби цього не сталося, у DESTINATIONAХ мають гарантовано задовольнятися потреби людини, які біхевіорист А. Маслоу відносить до первинних. Це формує у туристів мотив комфорту (див. рис. 6). Окрім двох перших шаблів піраміди Маслоу, мотив комфорту включає також біокліматичний комфорт, який оцінюється людиною через власні тепловідчуття та відповідність певним видам рекреаційної діяльності.

Мотив міграції, проходячи через піраміду мотиву комфорту, втілюється в конкретні потреби (опредметнюється), які мають бути задоволені під час

подорожі. Так мотив комфорту стає підставою для економічного, кліматичного, ментального та безпечного чинників.

Мотив міграції немовби виштовхує туристів за межі звичного середовища, а найпершими на їхньому шляху трапляються сусідні DESTINATIONA. Потоки до сусідніх країн – наймасовіші в міжнародному туризмі. На них припадає близько половини тих, хто подорожує за кордон. Туристичний обмін між сусідніми країнами часто охоплює прикордонні території та має характер «дифузії», а його обсяг залежить від протяжності спільного кордону суходелом. Ці поїздки на моделі позначені широкими та короткими стрілками, які відображають кількість подорожуючих пропорційно до довжини кордону (див. рис. 6).

Під час поїздок до сусідніх країн часто трапляється так, що DESTINATIONA, які близько розташовані, мало чим незвичні або неістотно відрізняються від звичного середовища. Це пояснюється частотою відвідування, а також просторовою гетерогенністю, яка за географічними законами багато у чому зростає разом із відстанню. У звичних і подібних до звичного середовища місцях можуть активізуватися набуті в повсякденні стереотипи. Отже, людям не байдуже, куди подорожувати, ними рухає **мотив контрасту**. Саме тому туристи прагнуть відвідувати місця, що значно відрізняються від звичного середовища, контрастні (екзотичні) до нього. Мотив контрасту, що притягує до відмінних від звичного середовища місць призначення, знаходить своє відображення в інверсійній поведінці туриста, запропонованій Грабурном.

Через дію мотиву контрасту, на який часто накладається мотив естетики, формуються туристичні потоки до віддалених DESTINATIONA, як це видно на моделі (див. рис. 6). Їм притаманна схема «штовхай→тягни»: мотив міграції штовхає туристів, а мотиви контрасту та естетики – притягують. Одним із головних чинників, що впливає на обсяги таких туристичних потоків, є відстань, яка обмежує кількість подорожуючих із віддаленістю місця призначення. На моделі на це вказує характер стрілок, які звужуються з наближенням до DESTINATIONA. Зокрема, частота відвідування зарубіжної DESTINATIONA може бути будь-якою, але здебільшого вона не перевищуватиме значення, яке зменшуватиметься за експонентою залежно від відстані до неї.

Виходячи з цієї моделі, міжнародні туристичні потоки поділяються на: *спрямовані до сусідів* – переважно самодіяльні, короткотривалі тури з низькою прибутковістю, що формуються завдяки мотиву міграції та мають характер дифузії; *спрямовані до віддалених DESTINATIONA* за схемою «штовхай→тягни» – зазвичай тривалі, організовані тури, що розподіляються у географічному просторі на основі мотиву контрасту та під впливом закономірності, за якою з відстанню кількість подорожуючих обмежується за експонентою. Такий поділ узгоджується з концентрично-радіальним виглядом теоретичного туристичного простору Й. Міссека.

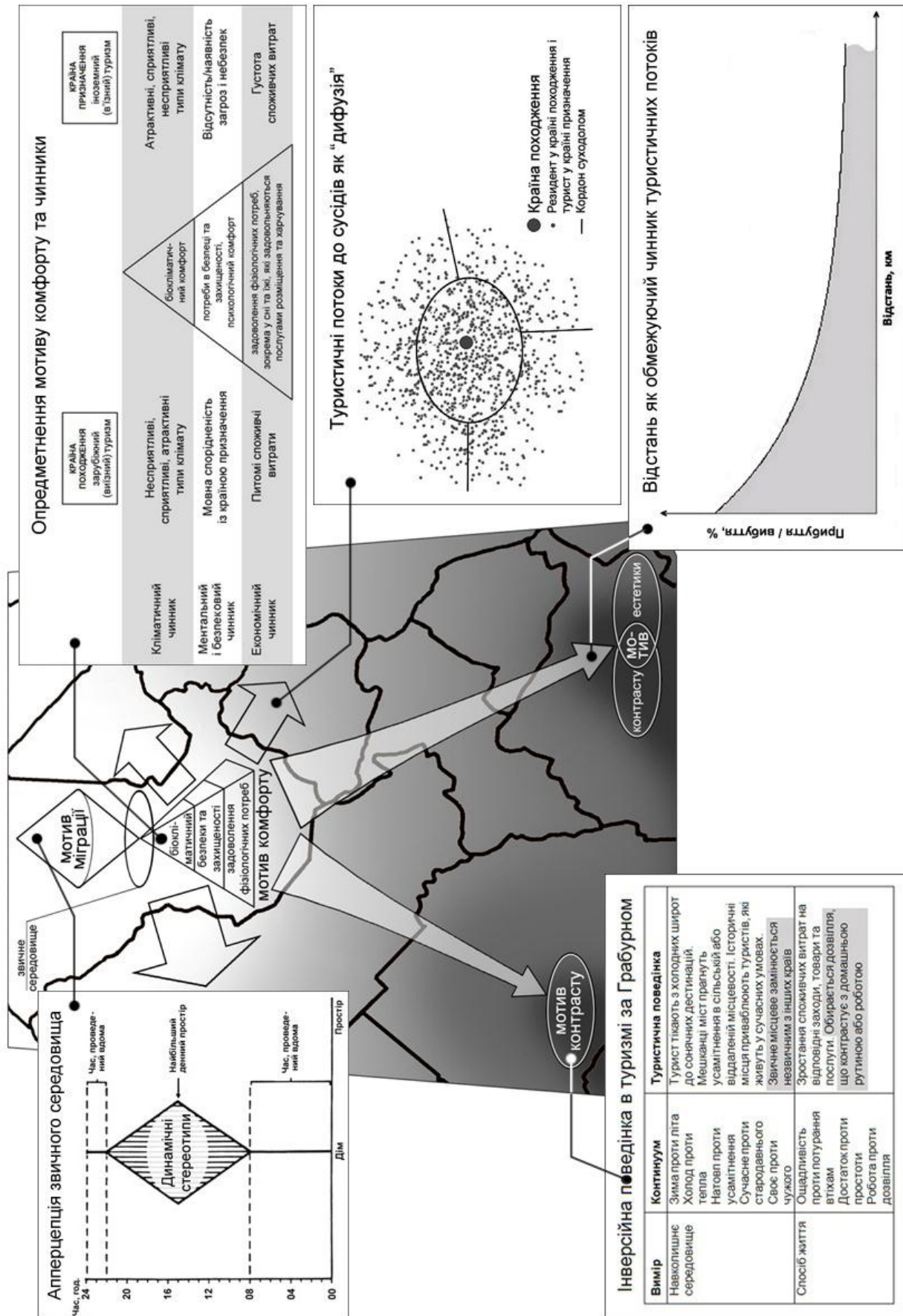

Рис. 6. Концептуальна модель формування та розподілу міжнародних туристичних потоків у географічному просторі
 Fig. 6. Conceptual model of formation and distribution of international tourist flows in geographical space

Висновки. Запропонована розробка концепції туристичних потоків – це спроба наукового забезпечення явища, яке в своєму розвитку пішло вперед за існуючу теорію, насамперед у вітчизняній географії туризму. Водночас теоретичні розробки в інших галузях знань, у т.ч. у суспільній географії, насамперед англо-американській, дозволяють надолужити це відставання.

Глобалізація світової економіки з вільним рухом капіталів та існуючим рівнем технологій відриває від «території» багато явищ, які раніше могли бути лише в певних місцях. За сучасної мобільності туристичний простір стає ліквідним. Тим не менш його дослідження потребує сталості, на яку можна було б опертися в теоретико-методологічних розробках. І така опора є – це людина-в-середовищі з її осілим способом життя. Отже теоретичні засади про туризм як туристичні потоки, які діалектично єднають звичне середовища та місця призначення, дозволяють збагнути це явище на фундаменті, який не «розмивається» у «ліквідному» просторі Дж. Уррі.

У даному дослідженні запропонована концептуальна модель формування та розподілу туристичних потоків на засадах поведінкової географії, однак правомірним є застосування й інших парадигм. Зокрема гравітаційна модель – це «святий грааль» концепції туристичних потоків у парадигмі просторової географії.

Концепція туристичних потоків жодним чином не заперечує існуючих загальноприйнятих концепцій, насамперед рекреаційно-географічного простору В. Преображенського та відцентрово-периферійних, на кшталт Й. Міссека. Навпаки вона їх поглинає та діалектично єднає в двоїстості туристичного потоку. Це дозволяє визначити місце концепції туристичних потоків у географії туризму як засадниче. Виходячи з цього, наприклад, дослідження туристичних дестинацій на предмет територіально-рекреаційних систем як середовища для тих чи інших рекреаційних занять має відбуватися вже у діалектичній єдності з особливостями звичного середовища, звідки походять туристи. А це можливо лише через аналіз агрегованих в'їзних туристичних потоків. Концепція туристичних потоків не відкидає традиційних методологічних підходів рекреаційної географії, а вимагає лише бачення дестинації на тлі звичного середовища з огляду на мотиви, які звідти рухають людьми у модусі туриста.

Отже **новизна дослідження** полягає в розробці теоретичних засад і методологічних підходів концепції туристичних потоків на парадигмі поведінкової географії, запровадженні концептуальної моделі формування та розподілу туристичних потоків у географічному просторі. Ці результати не голослівні, а були отримані та водночас апробовані у масштабному дослідженні міжнародних туристичних потоків, опублікованому в одноосібній монографії [6].

Список використаної літератури:

1. Алаев Э. Б. Социально-экономическая география: понятийно-терминологический словарь. – М.: Мысль, 1983. – 350 с.
2. Голд Дж. Основы поведенческой географии. – М.: Прогресс, 1990. – 280 с.
3. Гродзинський М. Д., Савицька О. В. Естетика ландшафту: навч. посіб. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2005. – 183 с.
4. Гуссерль Э. Идеи к чистой феноменологии и феноменологической философии. – М.: Академ. Проект, 2009. – 489 с.
5. Джонстон Р. Дж. География и географы: Очерк разв. англо-амер. соц. географии после 1945 г. / Под ред. Э. Б. Алаева. – М.: Прогресс, 1987 – 368 с.
6. Король О. Д. Міжнародні туристичні потоки: суспільно-географічні аспекти формування та геопросторовий розподіл: монографія. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2018. – 512 с.
7. Крачило М. П. Географія населення. – К.: НМК ВО, 1992. – 180 с.
8. Крачило Н. П. Географія туризму. – К.: Вища школа, 1987. – 208 с.
9. Кузик С. Теоретичні проблеми туризму: суспільно-географічний підхід: монографія. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2010. – 254 с.
10. Липпман У. Общественное мнение. – М.: Институт Фонда «Общественное мнение», 2004. – 384 с.
11. Любіцева О. О., Мальська М. П., Зінько Ю. В. Концептуальні засади географії рекреації і туризму // Географія та туризм. – 2010. – № 11. – С. 3-13.
12. Маслоу А. Мотивация и личность. – Издательство: Питер, 2012. – 352 с.
13. Павлов И. П., Полн. собр. соч., 2 изд., т. 4, М.–Л., 1951
14. Покоłodна М. М. Рекреаційна географія: навч. посібник / М. М. Покоłodна; Харк. нац. акад. міськ. госп-ва. – Х. : ХНАМГ, 2012. – 275 с
15. Преображенский В. С., Веденин Ю. А., Зорин И. В., Мухина Л. И. Территориальная рекреационная система как объект изучения географических наук. / Известия АН СССР. Серия географическая. 1984. № 2.
16. Саранча М. А. К изотропным моделям туристско-рекреационных миграций // Вестник Удмуртского университета: Биология. Науки о земле. – 2009. – Вып. 1. – С. 137-141.
17. Теоретические основы рекреационной географии. Ред. В. С. Преображенский. – М.: Наука, 1975. – 224 с.
18. Урри Дж. Взгляд туриста и глобализация // Массовая культура: Современные западные исследования. – М.: Прагматика культуры, 2005. – С. 136-150.
19. Ухтомский А. А. Доминанта. "Наука", М.-Л., 1966.
20. Хайдеггер М. Бытие и время / Пер. с нем. В. В. Библихина. – 5-е изд. – М.: Академ. проект, 2015. – 460 с.

21. Boniface B., Cooper C. *Worldwide Destinations: The Geography of Travel and Tourism*. – Elsevier Ltd. Fifth edition, 2009. – 644 p.
22. Butler R. W. The concept of a tourist area cycle of evolution: implications for management of resources // *Canadian Geographer*. – 1980. – No 24, P. 5-12.
23. Hagerstrand T. *What about people in regional science?* Lund: Springer – Verlag, 1970.
24. Leiper N. The framework of tourism: towards a definition of tourism, tourist, and the tourist Industry // *Annals of Tourism Research*. Vol. 6(4). 1979. P. 390-407.
25. Miossec Jean-Marie. Un modèle de l'espace touristique. In: *Espace géographique*, tome 6, NO 1, 1977. pp. 41-48.
26. Tuan Yi-Fu. *Space and Place: The Perspective of Experience*. – University of Minnesota Press, 2001. – 235 p.
27. Williams S. *Tourism geography: a new synthesis*. – New York, Routledge, 2009. – 310 p.

Стаття надійшла до редакції 21.08.2021 р.

Стаття рекомендована до друку 12.09.2021 р.

Oleksandr Korol

DSc (Geography), Associate Professor, Head of the Department of Geography and Management of Tourism, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, M. Kotsyubinsky st., 2, Chernivtsi, 58012, Ukraine, e-mail: o.korol@chnu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0002-1114-1090>

THE CONCEPT OF TOURIST FLOWS AND THE GEOGRAPHY OF TOURISM

The critical analysis of the main concepts of the geography of tourism was carried out. It was found that the most popular among them are devoted to the destinations of tourists, which is correct for recreation, and for tourism only half is adequate because of the one-sidedness, since the usual environment where the tourist comes from is ignored, where, in fact, recreational needs are formed that only afterwards will be satisfied in the destination. In order to avoid this drawback, it is proposed to consider tourism as a form of population migration through tourist flows connecting the places of origin and destination of tourists, which makes it possible to see this phenomenon holistically. As a theoretical and methodological foundation, the paradigm of behavioral geography was chosen, which considers the territorial behavior of people through their life lines, which appear in tourism as tourist trips. At the same time, it matters mass behaviors as unidirectional numerous trips that form tourist flows. The dialectical nature of the tourist flow is revealed, when the places of origin and destination of tourists are united by the mechanical movement of people, based on the opposition of temporary stay in a destination to permanent residence in the usual environment.

As the main author's vision, a conceptual model of the formation and distribution of international tourist flows in the geographical space, which is also relevant for domestic tourism, is proposed and substantiated. It is built on the illumination of the apperception of the usual environment through the formation of dynamic stereotypes, as well as on the basis of the proposed basic tourist motives. These include the motives of migration, comfort, contrast, and aesthetics. The motive of migration that pushes tourists out from the usual environment is consistent with the well-known concept of escapism as a break from the routine of everyday life. The motive of contrast that attracts to destinations different from people's usual environment is described by the tourist's inversion behavior suggested by Graburn. All these motives have found their substantiation on the basis of I. Pavlov's dynamic stereotypes which were helpful in disclosure of one lacking link in understanding the motive of comfort. Basing on all aforesaid motives combined into motivational system structured according to such geographical components of tourism flows as usual environment and destinations, and against the background of such properties of geographical space as length and heterogeneity, a conceptual model of territorial behavior of people in the modus of tourists was suggested.

Keywords: *concepts of tourism geography, behavioral geography, tourist flows, apperception of the usual environment, basic tourist motives, conceptual model.*

References:

1. Alaev, E. B. (1983). *Socialno-ekonomicheskaja geografiia: poniatiino-terminologicheskii slovar* [Socio-economic geography: conceptual and terminological dictionary]. M.: Mysl, 350 p. [in Russian].
2. Gold, J. (1990). *Osnovy povedencheskoi geografii* [Fundamentals of behavioral geography]. M.: Progress, 280 p. [in Russian].
3. Grodzinsky, M. D., & Savitskaya, O. V. (2005). *Estetyka landshaftu: navch. posib.* [Aesthetics of the landscape: textbook], Kyiv, VPC, 183 p. [in Ukrainian].
4. Husserl, E. (2009). *Idei k chistoi fenomenologii i fenomenologicheskoi filosofii* [Ideas for pure phenomenology and phenomenological philosophy]. M.: Academ. Project, 489 p. [in Russian].
5. Johnston, R. J. (1987). *Geografiya i geografyy: Ocherk razv. anglo-amer. sots. heohrafii posle 1945 h.* [Geography and Geographers: Essay on the development of Anglo-American. soc. geography after 1945]. Ed. by E.B. Alaev, M.: Progress, 368 p. [in Russian].

6. Korol, O. D. (2018). Mizhnarodni turystychni potoky: suspilno-heohrafichni aspekty formuvannia ta heoprostorovi rozpodil: monohrafiia [International tourist flows: socio-geographical aspects of formation and geospatial distribution]. Chernivtsi: Chernivtsi National University, 512 p. [in Ukrainian].
7. Krachylo, M. P. (1992). Heohrafiia naseleння [Geography of the population]. Kyiv, NMC, 180 p. [in Ukrainian].
8. Krachilo, N. P. (1987). Heohrafiia turizma [Geography of tourism]. Kyiv, Vyshcha shkola, 208 p. [in Russian].
9. Kuzyk, S. (2010). Teoretychni problemy turyzmu: suspilno-heohrafichni pidkhid: monohrafiia [Theoretical problems of tourism: socio-geographical approach]. Lviv, LNU by Ivan Franko Publishing Center, 254 p. [in Ukrainian].
10. Lippman, W. (2004). Obshchestvennoe mnenie [Public opinion]. Moscow: Institute of Public Opinion Foundation, 384 p. [in Russian].
11. Lyubitseva, O. O., Malska, M. P., & Zinko, Y. V. (2010). Kontseptualni zasady heohrafiï rekreatsii i turyzmu [Conceptual principles of geography of recreation and tourism]. *Heohrafiia ta turizm – Geography and tourism journal*, 11, 3-13 [in Ukrainian].
12. Maslow, A. (2012). Motivatsiia i lichnost [Motivation and personality]. Publisher: Peter, 352 p. [in Russian].
13. Pavlov, I. P. (1951). Polnoe sobranie sochinenii [Full composition of writings]. 2nd ed., vol. 4, M.–L. [in Russian].
14. Pokolodna, M. M. (2012). Rekreatsiina heohrafiia: navch. posibnyk [Recreational geography: textbook]. Kh.: Kharkiv nat. acad. city households, 275 p. [in Ukrainian].
15. Preobrazhenskii, V. S., Vedenin Y. A., Zorin, I. V., & Mukhina, L. I. (1984). Territorialnaia rekreatsionnaia sistema kak ob'ekt izucheniia heohraficheskikh nauk [Territorial recreational system as an object of study of geographical sciences]. *Izvestiia AN SSSR: Serii heohraficheskaiia – Proceedings of the USSR Academy of Sciences: Geographic series*, No. 2 [in Russian].
16. Sarancha, M. A. (2009). K izotropnym modeliam turistsko-rekreatsionnykh mihratsii [On isotropic models of tourist and recreational migrations]. *Vestnik udmurtskoho universiteta: Biologiia, Nauki o zemle – Bulletin of the Udmurt University: Biology, Earth Sciences*, 1, 137-141 [in Russian].
17. Preobrazhenskii, V. S. (1975). Teoreticheskie osnovy rekreatsionnoi geografii [Theoretical foundations of recreational geography]. Ed. by V. S. Preobrazhenskii. M.: Science, 224 p. [in Russian].
18. Urri, J. (2005). Vzgliad turista i globalizatsiia, Massovaia kultura: Sovremennye zapadnye issledovaniia [The view of the tourist and globalization, Mass culture: Modern Western research journal]. M.: Pragmatics of culture, pp. 136-150 [in Russian].
19. Ukhtomskii, A. A. (1966). Dominanta [Dominant]. M.-L.: Science [in Russian].
20. Heidegger, M. (2015). Bytie i vremia [Being and time], transl. by V. V. Bibihin, 5th ed, M.: Academ. Project, 460 p. [in Russian].
21. Boniface, B., & Cooper, C. (2009). *Worldwide Destinations: The Geography of Travel and Tourism*, Elsevier Ltd. Fifth edition, 644 p.
22. Butler, R. W. (1980). The concept of a tourist area cycle of evolution: implications for management of resources. *Canadian Geographer*, 24, 5-12.
23. Hagerstrand, T. (1970). *What about people in regional science?* Lund: Springer, Verlag.
24. Leiper, N. (1979). The framework of tourism: towards a definition of tourism, tourist, and the tourist Industry. *Annals of Tourism Research*, 6(4), 390-407.
25. Miossec, Jean-Marie (1977). Un modèle de l'espace touristique. In: *Espace géographique*, tome 6, No 1, pp. 41-48.
26. Tuan, Yi-Fu (2001). *Space and Place: The Perspective of Experience*, University of Minnesota Press, 235 p.
27. Williams, S. (2009). *Tourism geography: a new synthesis*, New York, Routledge, 310 p.

Received 21 August 2021

Accepted 12 September 2021

Александр Король

д. геогр. н., доцент, заведуючий кафедрой географии и менеджмента туризма,
Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича,
ул. М. Коцюбинского, 2, г. Черновцы, 58012, Украина,
e-mail: o.korol@chnu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0002-1114-1090>

КОНЦЕПЦИЯ ТУРИСТИЧЕСКИХ ПОТОКОВ И ГЕОГРАФИЯ ТУРИЗМА

Осуществлен критический анализ основных концепций географии туризма, и установлено, что самые популярные среди них посвящены местам назначения туристов, что правильно для рекреации, а для туризма адекватно только наполовину из-за односторонности, поскольку игнорируется обычная среда, откуда происходит турист, где, собственно, и формируются рекреационные потребности, которые лишь затем будут удовлетворяться в дестинации. Во избежание этого недостатка, предложено рассматривать туризм как форму миграции населения посредством туристических потоков, соединяющих места происхождения и назначения туристов, что позволяет увидеть это явление целостно. В качестве теоретико-методологического фундамента выбрана парадигма поведенческой географии, которая рассматривает территориальное поведение людей посредством их

жизненных линий, предстающих в туризме туристическими поездками. При этом имеет значение массовое поведение как однонаправленные многочисленные поездки, формирующие туристические потоки. Раскрывается диалектический характер туристического потока, когда места происхождения и назначения туристов объединяет механическое движение людей, основанное на противопоставлении временного пребывания в дестинации постоянному проживанию в обычной среде.

Как главное авторское видение, предложена и обоснована концептуальная модель формирования и распределения международных туристических потоков в географическом пространстве, которая актуальна и для внутреннего туризма. Она построена на освещении апперцепции обычной среды посредством формирования динамических стереотипов, а также на основе предложенных базовых туристических мотивов. К ним отнесены: мотив миграции, комфорта, контраста, эстетики. Мотив миграции, выталкивающий туристов из обычной среды, согласуется с известной концепцией эскапизма как бегством от рутины повседневности. Мотив контраста, притягивающий к отличным от обычной среды местам назначения, находит свое отражение в инверсионном поведении туриста, предложенном Грабурном. Эти мотивы получили обоснование на основе динамических стереотипов И. Павлова, что выявило звено, недостающее для понимания мотива комфорта. На основе этих мотивов, объединенных в мотивационную систему, структурированную по таким географическими составляющими туристического потока, как обычная среда и дестинации, на фоне таких свойств географического пространства, как протяженность и разнородность, предложена концептуальная модель территориального поведения людей в модуле туриста.

Ключевые слова: *концепции географии туризма, поведенческая география, туристические потоки, апперцепция обычной среды, базовые туристические мотивы, концептуальная модель.*